

SINONIMNOST I HOMONIMNOST IMENA KAO SOCIOLINGVISTIČKI PROBLEM

Toponomastička problematika nije se slučajno našla na programu 1. čakavskog simpozija. Toponimija je, naime, velikim dijelom sastavni dio dijalektologije.

I čakavština i toponimija koja joj pripada našle su se stjecajem prilika na slavenskoj jezičnoj periferiji, koja kao svaka jezična periferija bolje i dosljednije čuva arhaične značajke od jezične jezgre.

Ostavimo po strani bogate nataložine različitih naroda, različitih kultura i različitih jezika pohranjene u toponimima kao spomenicima ljudskog pamćenja i obratimo pažnju samo na činjenicu da je riječ o jezičnim spomenicima — vezanim za zemljopisne objekte koji su po svojoj prirodi nepremjestivi — dobivamo u toponimima međaše dosega pojedinih izoglosa od drevnih vremena kad drugih pisanih spomenika i nije bilo.

Više je dakle razloga zbog kojih je toponimija na čakavskom terenu bolje i sustavnije obrađivana od bilo koje toponimije u ostalim našim dijalekatskim regijama.

Fonetske pojave (*Tojsti* na Mljetu, *Pozalica* na Lastovu, *Homačje* na Korčuli, *Kočje* na Pelješcu, *Nerežišća* na Braču, *Satlovreč* i *Sativanac*, *Motovun* i *Mutvoran* u Istri), morfološko-tvorbene izoglose (*Kneže ravan*, *Plomun dolac*) leksička rasprostranjenost (*vas*, *otok*, *dvar*, *til*...) pokazuju širi i kudikamo drukčiji areal prostiranja nego to možemo današnjim dijalekatskim podacima potvrditi. Budući toponomastčki atlas neće se pokrivati s dijalektološkim atlasom.

Najmanje je na ovom skupu potrebno isticati koliku jezičnu vrijednost imaju zemljopisna imena, koja su na čakavskom terenu potvrđena vrlo rano i vrlo obilno za proučavanje supstitucijske fonetike čakavštine te narječja i jezika s kojima je ona bila i jest u doticaju (*Raša*, *Labin*, *Plomin*, *Motovun*, *Brijun*, *Buzet*, *Poreč*, *Pičan*, *Sumratin*). Što u tom svjetlu znači toponim kao povijesni izvor pokazao sam na bračkoj i istarskoj toponimiji kao što to izvorno pokazuje i kolegica Cestarić na starohrvatskoj antroponimiji dalmatinskih gradova.

Sociolingvistiku danas sve više zanima izbor i motiviranost imena i odgovarajuća imenska struktura koja je uvjetovana vremenom i ograničena prostorom. Od posebnog je zanimanja istražiti koje je konfiguracije tla čovjek prošlosti smatrao nužnim imenovati i zašto im je baš takva imena nadjeo (*Rat, Luka, Priježba, Mladine, Projizdi, Brca, Milna, Vas/Selo, Bok, Zagora . . .*). Koje riječi od čakavskog puka u drevno doba zajedničkog življenja preuzimaju Romani (*kolico, lonico, grendana*), a koje Hrvati čakavci od njih (*polaća, mošunja, koščun, puč, gromača*).

Valjat će ispitati koji su to toponomastički tipovi karakteristični za čakavštinu, a koji na njezinu terenu sasvim izostaju kao npr. patronimijski toponimi na *-ći* ili *-ci* kao Mikulići, Bratonožići ili Mikanovci, izuzevši južnu i jugozapadnu Istru što opet upozorava na rasprostranjenost druge kolonizacije na ovom poluotoku s drukčijim tipovima naselja od onih starijih.

Toponimi se ponašaju kao znakovi bez smisla, prenose se iz generacije na generaciju usmeno, fonijski; na njih ne djeluje pisarska tradicija, koja je uvijek u zaostatku za jezičnim razvitkom, pa su zbog toga vjerodostojniji podaci. A kako nisu opterećeni značenjem, jer je ono nevažno u prijenosu onomastičke poruke, toponimi nam nisu samo balsamirana jezična povijest i međaši drevnih jezičnih izoglosa nego pokazatelji i predvoditelji jezičnih inovacija.

Kako u dijalekatskoj regiji funkcionira sustav znakova kojima se pripadnici toga dijalekta sporazumijevaju, tako postoji i toponomastički sustav koji im omogućuje snalaženje u prostoru. Taj onomastički sustav po svojoj prirodi kudikamo je više izložen izvanjezičnim utjecajima koji katkada zamućuju ili onemogućuju jednoznačnu onomastičku poruku. Jedna od tih pojava je višeimenost istog i istoimenost različitih zemljopisnih objekata.

Višeimenost se može proučavati s dva gledišta: u povijesnom slijedu potvrda poliglotskih i idioglotskih toponima za isti zemljopisni objekt i sa sinkronijskog gledišta kad za isti zemljopisni objekt konkurira nekoliko imena.

Na čakavskom području, iako ovo nije specifično čakavska tema, gdje je od VII. stoljeća romansko-čakavska simbioza bila čvrsta i duga, gdje je mletački adstrat nakalemljen osobito od XV. do XIX. stoljeća preko uprave i administracije, a uz to od XVI. stoljeća i jako dijalekatsko šarenilo, problem višeimenosti istoga objekta javlja se na vremenskim (*Solentia — Sulet — Šolta*) i prostornim koordinatama (*Rat — Pelješac*). Ta konkurencija imena, njihova istovremena upotrebljivost, njihove mijene i smjene važne su za proučavanje jezika u doticaju (*Solentia : Sulet*). Takva imena nepokretnih objekata važni su međaši jezičnih izoglosa (*Rat*).

S praktične strane entropija imena za isti objekat ne povećava, već obrnuto smanjuje i krnji onomastičku obavijest.

Višeimenost koja je usput spomenuta za Šoltu prisutna je u imenima svih naših značajnijih otoka: *Curicum — Vekla* (civitas vetus) — *Veglia — Krk*; ili u južnoj čakavštini: *Ladesta, Ladeston* s infiksom *-st-* koje ime

Romani redukcijom naglasnog sloga prozvaše *Lasta*, a onda *Augusta* (insula *Augusta*), *Lagusta*, a čakavci se ponovno vratiše izvornom liku *Lasta* kojemu sufiksom *-ovo* stvaraju ime koje je već u X. stoljeću naveo Porfirigenet kao *Λάστροβον*, a od XIV. stoljeća javlja se i kao *Velji otok*. Čakavci dakle ne preuzimaju romanske likove već starije predromanske i prilagođuju ih svojem imenskom sustavu. Dvojna i trojna imena imaju i drugi otoci: *Arba/Rab*, *Kesa* (kessensis insula) : *Pag* (insula paganorum), *Zirona/Drvenik*, *Bua/Bavo/Čiovo*, *Brattia/Brač*, *Φάρος/Huara/Lesina/Hvar/For*, *Ἰσσα/Jis/Vis*, *Κουρκίρα/Krkar*, *Korčula* . . . Proučavanje mijena imena u jezičnoj simbiozi važno je ne samo za povijest čakavštine nego uopće za našu historijsku dijalektologiju. Upozoravaju ta imena o vremenu i stupnju jezičnog zajedništva. Očituju se u Romana kao *nomen propria* ženskog roda (*Vekla*, *Arba*, *Kessa*, *Vrgada*, *Zirona*, *Solentia*, *Issa*, *Brattia*), a u Hrvata kao imena muškoga roda, pa čak *Krkar*, *Sulet* i *Lapkat*, koja je imena mletački superstrat preveo u današnje oblike *Korčula*, *Šolta*, *Vrgada*. Rijetki oblici imena srednjega roda kao *Lastovo*, *Biševo*, *Čiovo* nisu, kako je mislio Skok, naslonjena na apelativ *ostrvo* (n.), jer je areal ovog geografskog termina na hrvatskom i srpskom području izvan prostora s kojega potječu ova imena, a istaknimo još jednom da je ime *Velji otok* za *Lastovo* uz onaj u prijestolnici stare hrvatske dinastije u Solinu (*de Ataco*) jedna od prvih naših potvrda za otok uopće.

Slična višeiemenost javlja se i za objekte manjeg gospodarskog značenja: *Brijuni/Brioni* u sinkronoj upotrebi ili *Pulj/Pula* koje je dijakronijske naravi, a u oba slučaja naša je administracija favorizirala romansko-talijansko ime umjesto hrvatskog. Talijanska iredenta upravo u Istri odreda je prekrajala hrvatska imena čije su potvrde, kako svjedoči *Istarski razvod*, stare preko osam stoljeća: *Brižine* : *Monti*, *Mali bok* : *Valle piccole*, *Kozjak* : *Capra* do takvih izopaka gdje po zvukovnoj sličnosti *Veli* žal postaje *Val di sole*, rt *Van ula Vanula*, a *Rakitovac* pogrešnom etimologijom postaje *Aquaviva* i *Peć(ine) Monte Forno*.

Problem višeiemenosti javlja se kao posljedica preimenovanja. Jednom je to kad se mještanima njihov ojkonom čini posprdnim pa *Kozlo* postaje *Tomislavovac*, *Zloseto Pirovac* ili *Mrcine Drubravka*. A jednom opet kad se sanktoremi sačinjeni od pridjeva *sveti* i imena *sveca* pretvaraju u toponim antroponimne strukture: *Sv. Katarina* 'otočić' — *Katarina*, *Sv. Grgur* 'otočić' — *Grgur*, što nije svojstveno slavenskoj toponimskoj tvorbi.

Nije beznačajna skupina imena naselja koja su donedavno imala status sela ili grada a danas su uključena u granični grad. Tako je *Sušak* uključen u Rijeku, *Bokanjac* i *Arbanasi* u Zadar. *Kopilica*, *Vranjic*, *Stobreč* u Split, *Mandaljena* i *Jadrija* u Šibenik, *Lapad* i *Gruž* u Dubrovnik itd. Promjenom uloge satelitskog naselja i njegov subordinirani položaj doveli su ime u hijerarhijsku potčinjenost značajnijeg imena koje se proteglo na njih. »Satelitska« naselja nisu izgubila svoja imena, ali je njihova uporaba bitno izmijenjena, pa u tom smislu govorimo o posebnom vidu višeiemenosti.

Čakavska imena u književnoj upotrebi uzrokuju također višeimenost koja je distribuirana na službenu i neslužbenu uporabu tih imena u njihovih korisnika: *Reka/Rijeka, For/Hvar, Varbonj/Vrbanj, Idinj/Gdiň, Milno/Milna, Tisno/Tijesno, Kućišće/Kučišće*. Radi se ovdje često o nasilnim preinakama iz jednog dijalekta (ovdje čakavskog) u drugi dijalekt koji je u osnovi književnog jezika (u ovom slučaju u novoštokavski). Uvijek nije moguće dijalekatski oblik toponima prilagoditi književnom jeziku (diftonzi, nepodesne suglasničke skupine, akcenat, neprikladne morfološke i tvorbene preinake) pa je nužno izvršiti nužne preinake. Na žalost hijerarhija tih prilagodbi i pravila po kojima ih provesti još nisu valjano proučeni.

Spomenimo usput pučku etimologiju kao uzrok višeimenosti koja se javlja u izgovoru (*Crna vlast, Praznice*) i u pismu (*Jamina Sredi*).

Višeimenost istog objekta u kojoj su isprepletene društvena stvarnost i lingvistička opravdanost javlja se, osobito na čakavskom terenu u imenskim likovima jednine i množine za isti zemljopisni objekat: *Bobovišća, Ložišća, Mirca, Nerežišća, Praznice, Pučišća, Povelja, Postira, Selca, Osritki, Blaca* na Braču, *Bogomoje, Zastržišća, Selca, Pitve* itd. na Hvaru koji se javljaju i u singularnim likovima. Sociolingvističke razloge toj pojavi izložio sam u posebnoj raspravi pa se na njima ovdje ne bih zadržao.

U vezi s turističkom privredom javljaju se, uz drevna, nova pomodna imena. Otočić *Zvečevo* preimenovan je u *Otok ljubavi, Kakanj* u *Sedmi kontinent*, metaforičko ime otočića *Govanj* u *Otok života*. Tako su nastali *Ostrvo cvijeća* (= Prevlaka) u Boki i *Sunčana uvala* na M. Lošinju i između njih *Plave lagune, Crvene luke, Uvale Scott, Zlatni rat* itd. kojima je motivacija jasna, ali toponomastički lažna. Tko će imenovati uvalu *Sunčana* u mnoštvu uvala okupanih suncem! Takva se imena sve češćom uporabom i propagandom brzo udomaćuju, potiskuju stara izvorna imena, koja se sve rjeđe javljaju, i to samo kod domaćeg puka.

Druga velika skupina višeimenih zemljopisnih objekata nastaje preklapanjem i interferencijom susjednih toponomastičkih areala. Umjesto višeimenosti istog objekta, ovdje se javlja istoimenost različitih objekata. Umjesto toponomastičke sinonimije javlja se toponomastička *h o m o n i m i j a*.

Uzmimo primjerice tri značajna ribarska punkta: *Sali* (S), *Vrgadu* (V) i *Murter* (M.) Svako od ovih naselja ima u svojem arealu organiziran sustav imena koja omogućuju snalaženje u toj regiji. Kako se gospodarski areali, ribolovne zone i sl. preklapaju, unutar presjecišta u Kornatima javljaju se dvojna i trojna imena otočića od kojih svako ime pripada svojem arealnom toponomastičkom sustavu.

Triskavac burnji i *Mali Trimul* (S) : *Trstenici* (V) : *Tremulići* (M)
Veli Trimul i *Glavoč* (S) : *Mali* i *Veli Glavoč* (V) : \emptyset i *Glavoč* (M)
Veli Rašip (S) : *Rašip* (V) : *Rašip Veli* (M) *Sestrica* (S) : *Dvi Sestrice* (V) : *Sestrice* (M)

Izvan preklopljenih prostora tih triju punktova objekti s nekoliko imena su rjeđi i uklapaju se u svoje arealne toponomastičke sustave.

Očito za višeimenost zemljopisnih objekata nisu uzroci jedino poliglotke ili dijalekatske interferencije i problem nije samo dijakronijske naravi, već interferencije kulturnih i gospodarskih zona, a proučavati se mogu sinkronijskim pristupom.

Na obalnom prostoru gdje se svakodnevna komunikacija obavlja morem obalni mikrotoponimi pokazuju veću otvorenost svojih usustavljenih areala od kopnene mikrotoponimije, koja se obično zatvara u administrativna, dijalekatska i geografska područja. Obalni se toponimi (uvale, tjesnaci, prolazi, pličine, grebeni, svjetionici) zbog izuzetne važnosti u pomorskoj, ribarskoj i turističkoj privredi odlikuju većim stupnjem sustavnosti. Izvanjezični, uglavnom gospodarski faktori, danas ih sve više rastaču, mikroregije nestaju, toponomastičke cjeline interferiraju, čime je mogućnost višeimenovanja istog objekta veća. Izvanjezični faktori uvjetuju da određeni toponimi sve većim značenjem zemljopisnog objekta šire radijus svoje prepoznatljivosti, pa tako dolaze u homonimnu neutralizaciju s istim toponimima drugih zemljopisnih objekata, što je, istaknimo ponovno, obrnuti proces od višeimenosti, ali se oba procesa na izvjestan način isprepleću.

Već je Gilliéron isticao kako svaka riječ koja dolazi u homonimijski sukob s drugom riječi bolesna i nastoji se zamijeniti drugom, podesnijom. Tako je i u toponimiji. Da bi se homonimija izbjegla mnoga imena gospodarski značajnijih objekata već su se izdiferencirala: *Selce* (nekoć *Selca*) kod Crikvenice i *Selca* na Braču, *Sumpetar* u Poljicima i njemu sučeli *Supetar* na Braču, *Likva* (nekoć *Livak*) na Braču i uvala *Livak* na susjednoj Šolti, dok naselja *Veli* i *Mali Drvenik* u Makarskom primorju još uvijek interferiraju s otocima *Veli* i *Mali Drvenik* kod Trogira, pa je pri njihovoj upotrebi potrebna dodatna obavijest. Preinake ne nastaju odjednom, njih okolina mora prihvatiti, pa dehomonizaciju izvjesno vrijeme prati višeimenost.

Dvojna i trojna imena za isti zemljopisni objekt i različiti objekti s istim imenom javljaju se uvijek kao redudantni elementi koji u paradigmatskom smislu ne povećavaju, nego umanjuju količinu obavijesti.

Iako je višeimenost izazvana izvanlingvističkim razlozima, pruža ona dragocjenu građu za lingvistička proučavanja drevnih jezika i starijih stadija određenog jezika, a imenske varijante za isti zemljopisni objekt i po motivu nastanka i po imenskoj strukturi daju građu zanimljivu izvan jezičnog područja. Korist od takva proučavanja na ovom terenu imat će i čakavština i povijest jezika uopće, jer se preko zakonitosti koje se očituju u današnjem nazivlju pouzdanije ulazi u rekonstrukciju povijesnih jezičnih razdoblja.

Osnovna funkcija toponomastičkog znaka jest omogućiti snalaženje u prostoru i treba nastojati da toponomastička poruka bude jednoznačna.